

Həyat və ya Ölüm Yüklü Damcılar Qafqaz Gürzələrinin Zəhəri Mark Hopkinz

Mənbə: Azerbaijan International jurnalı - Aİ 3.2 (Yay 1995)
© 2002. Azerbaijan International

**Sol: İlanlar sabit temperaturda cüt-cüt qəfəslərdə saxlanılır.
Sağ: İlanın zəhərinin çəkilməsi prosesi.**

Hazırkı dövrdə bir çoxları Azərbaycanın ehtiyatlarını Xəzər dənizində olan zəngin neft və qaz yataqları ilə əlaqələndirir. Hətta Azərbaycanın adı belə neftin sinonimi olmağa başlayır. Bu sahədə çalışan iş adamları milyonlarla və milyardlarla barel potensial neft haqqında danışırlar, bu isə əlbəttə ki, milyonlarla və milyardlarla dollar deməkdir.

Lakin Azərbaycanın digər bir ehtiyatı da vardır ki, sözün əsl mənasında damcılarla istehsal olunur. Bu ilan zəhəridir və demək olar ki, təbiətdə istehsal olunan ən bahalı mayedir. Beynəlxalq bazarlara tələbdən və təklifdən asılı olaraq ilan zəhəri (kristallaşmış formada) hər bir qram üçün 1000-1500 dollar arasında gəlir verə bilər. Başqa sözlə desək, hər bir kilo üçün 1 milyon dollar və ya daha çox potensial gəlir əldə edilir. Hazırkı dövrdə bu ən azı 50000 barel neft deməkdir!

Qafqaz Gürzələri

Azərbaycanda ilan zəhərinin yığılması və istehsal olunması üzrə iki sex vardır. Bunlardan biri Bakıya yaxın yerdə Ceyranbatan su ambarının yaxınlığında yerləşən Ağsu sexidir. Digəri isə Bakının Şərqi tərəfində, Abşeron yarımadasının Xəzər dənizi sahilində yerləşir. Oradakı laboratoriyanın direktoru, herpatoloq Akif Məhərrəmovun dediklərinə görə onlar ildə 4 kiloqram zəhər toplaya və istehsal etməyə qadirdirlər.

Ermənilər də işğal etdikləri Azərbaycanın Qarabağ ərazisində ilanlardan zəhər hasil etdiklərini iddia edirlər. İldə 1 kiloqram zəhər yığmaqları ilə öyünürlər (Ermənistan İnternəşnl jurnalı, yanvar-fevral, 1994).

Sol: Mütəxəssis ehtiyatla ilanı xüsusi alətlə qəfəsdən çıxarır.

Sağ: Zəhər ilandan çəkildikdən sonra ölçülür və sənədləşdirilir.

Məhərrəmovun laboratoriyası, Zəhər İstehsalı Herpetoloji Mərkəz 1969-cu ildə SSRİ Farmokoloji İstehsal Birliyi nəzdində yaradılıb. Sovet dövründə bütövlükdə SSRİ-də istehsal olunan zəhərin 60%-i Azərbaycanın payına düşürdü və SSRİ-nin hər bir yerində müxtəlif fabrik və tədqiqat mərkəzlərinə çatdırılırdı. Hal-hazırda bu laboratoriya Azərbaycan respublikasının Səhiyyə Nazirliyinin rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərir.

İkinci Dünya Müharibəsindən əvvəl ilanlar SSRİ-də ilan zəhərinə qarşı ilk ilan zəhəri əleyhinə maddə hazırlanan Mikrobiologiya İnstitutunda saxlanılırdı. Müharibədən sonra, bu institut Daşkəndə (Özbəkistana) köçürüldü. Hazırda Orta Asiyada buna bənzər mərkəzlər mövcuddur. Belə müəssisələr İranda və Hindistanda da inkişaf etmişdir. Dünyada ən geniş laboratoriya isə Braziliyada 1888-ci ildə fəaliyyətə başlamış bir mərkəzdə mövcud olan laboratoriyadır.

Tibbi Məqsədlər Üçün İstifadə

İlan zəhərindən uzun illər boyu tibbi məqsədlər üçün istifadə olunmuşdur və o, orqanizmin müəyyən hissələrinə təsir dərəcəsinə görə qruplaşdırılır. Hematoksik, nevrotoksik və kardiotoxik terminləri ilan zəhərinin göstərdiyi effektin bəsit qruplaşması nəticəsində bir qədər anlaşılmazlıq gətirsə də demək olar ki, bu zəhərlərin bəzi komponentləri qırmızı qan hüceyrələrində, qanın qatılmasında və qan damarlarında dəyişiklik əmələ gətirə bildiyi halda, digərləri hissiyyət və hərəkət funksiyalarına və xüsusilə də nəfəsalmaya və digər bir qrup isə birbaşa ürəyə təsir edir.

Misal üçün kobralar əsəb sisteminə təsir edən zəhər ifraz edir. Azərbaycanda tutulan Qafqaz gürzələrinin zəhəri qana çox güclü təsir göstərir. Cərrahiyyə əməliyyatı və ya abort kimi ağır hallar zamanı qanaxmanın qarşısını heç nə ilə almaq mümkün olmadıqda, gürzə zəhərindən kiçik həcmdə iynə ilə bədənə yeridərək qanaxmanı dayandırmaq olur.

Özlüyündə gürzə zəhəri dəriyə nüfuz etmir, ancaq məlhəm hazırladıqda o birləşdirici toxumalara hopa bilər. Buna görə də ondan adətən ağrıkəsici məlhəm hazırlanır. Ümumilikdə 100 q. bir məlhəmdə 0.5-1 mg və yaxud da ki, 1: 100000 miqyasında zəhər olur.

Bu zəhər həmçinin bədənin zəifliyi, revmatizm kimi oynaq xəstəliyində, dərialtı və daxili əzələlər üçün istifadə oluna bilər. Azərbaycan alimləri hazırda ilan zəhəri ilə dərman bitkilərinin birləşməsini sınaqdan çıxarmağa başlamışlar.

İlanlar Qəfəsdə

Mərkəzdə həmişə Azərbaycanda toplanan 350 Qafqaz gürzəsi saxlanılır. İlanlara böyük həssaslıq və qayğı göstərilir. Onların hər biri dövlət tərəfindən qeydiyyatdan keçirilir - ölçülür, çəkilir, yoxlamadan keçirilir və sağlam olduqları dəqiqləşənə qədər təcrid olunmuş şəkildə və karantində saxlanılır. Laboratoriya üçün ilanların qəbul olunmuş standart ölçüsü 80 sm-dir. Əvvəllər bu 65 sm idi. Lakin sonra məlum oldu ki, əlavə 15 sm də uzanan dövrlərində ilanlar iki dəfə artıq zəhər ifraz edə bilirlər. Hal-hazırda mərkəzdə ən uzun ilanların ölçüsü 120-130 sm-dir. Buna baxmayaraq, təbiətdə bəzən bu ilanlara 160-170 sm uzunluqlarında da rast gəlinir. Gürzələrin təbii ömrünün 40-50 il olduğu təsdiq edilmişdir. 14-18 ay bağlı yerdə saxlandıqdan sonra ilanları yenidən təbiətə buraxırlar, heç vaxt öldürmürlər. İlanlar bağlı yerdə çox uzun müddətə saxlanılmaz, çünki yenidən əvvəlki həyat tərzlərinə uyğunlaşmaq onlar üçün çətin olur. Təcrid zamanı onlar qida axtarmaq problemi ilə üzləşirlər və buna alışırlar. Həmçinin təcriddə olarkən onların yeməklərində rəngarəngliyin az olması çatışmazlıqlara və xəstəliklərə gətirib çıxara bilər.

Təbiətdə ilanlar adətən gəmiricilər, quşlar və bəzi hallarda hətta ilanlar ilə qidalanırlar. Laboratoriya şəraitində isə onlara üç ya dörd növ yemək verilir. Bu əsas etibarilə laboratoriyada artırılan sağlam ağ siçan, bir günlük cücə və digər quş növlərindən ibarətdir. Yay aylarında kənd təsərrüfatında bəla hesab olunan ispan sərçəsi də istifadə olunur.

Zəhərin Toplanması

Gürzənin ifraz etdiyi zəhərin miqdarı onun ölçüsündən asılıdır. Belə ki, ilanların ölçüsü nə qədər böyük olsa, bir o qədər çox zəhər ifraz edə bilər. Məsələn, 80 sm uzunluğunda ilan təxminən 30 mq, 120-130 sm uzunluğunda ilan isə 80 mq zəhər ifraz edə bilər. Lakin ifraz olunan zəhərin miqdarına təsir edə biləcək bir sıra digər amillər də vardır. İlanlar qışda daha passiv olur və hər 30 gündən bir zəhər verə bilirlər. Yayda isə bu period təxminən 20 gündür. Azərbaycanın bu laboratoriyalarında bir ilandan ildə orta hesabla 1000 mq quru, kristallaşdırılmış zəhər əldə edilir. Amma buna baxmayaraq, elə vaxtlar olur ki, bir ilandan 1600 mq zəhər alınır, lakin çox nadir hallarda.

Hər bir ilandan zəhəri toplamaq üçün kodlaşdırılmış şüşə qabdan istifadə olunur və bu zəhər barədə hesabat (çəkisi, tarixi və s.) tərtib olunur. Sonrakı mərhələdə maye zəhər qurudularaq kristal şəklinə salınır. Qurutma prosesinin də öz qaydaları vardır. Umumilikdə zəhər 4.5 dəfədən çox qurudula bilməz. Əgər belə hallar olursa, onda laboratoriya mütəxəssisləri ilanların xəstə olub-olmadığını və təcrid olunmağa ehtiyacın olub-olmadığını yoxlayırlar. Sonra isə ona antibiotik və vitaminlər verərək sağaltmağa çalışırlar.

Risiklər

Əlbəttə ki, ilan laboratoriyasında çalışmaq riskli bir işdir. Məhərrəmov təkid edir ki, əgər ilanlara toxunmasan və onlarla heç bir işin olmasa, onlar da sənə heç nə etməzlər. Onun dediyinə görə qədim zamanlarda onlardan hətta gözətçi kimi istifadə olunmuş. “Əgər ilanlara fikir verməsən, onların sənənin işi olmaz.” Buna görə də Məhərrəmov insanların ilanları öldürməsinin qarşısını alan

və ilanları qoruyan bir qanun olmasını arzu edir. “İlanlar ətrafında dolaşan mifologiya hələ uzun çəkəcək. İnsanlar anlamalıdır ki, bu məxluqlar bəşəriyyətə xeyirli, həyat əhəmiyyətli və şəfaverici ehtiyatlar töhfə edir.”

Ancaq bununla yanaşı laboratoriyada zəhərin toplanması zamanı mütəxəssislər zəhərini çıxarmaq üçün ilanların çənələrini geniş açaraq başından tutan zaman otağı bir gərginlik hissi bürüyür və hər bir kəs işini ehtiyat və cəldliklə görür. Heç kim ilan zəhərinin insanı öldürə bilmək qabiliyyətinin olmasını heç vaxt yaddan çıxarmır. İlanlarla uzun müddət işləyən və barmağının uc hissəsini itirən adama rast gəlmək qeyri-adi hal deyildir. Əgər əlinin altında təcili istifadə edə biləcəyin anti-serum yoxdursa çox güman ki, həyatla amputasiyanın arasında seçim qarşısında qalacaqsan.

Bu Günün Perspektivləri

Sovet dövründə ilan zəhəri Dövlət Planlaşdırma Komitəsi tərəfindən (or zəhər) toplanır, istehsal olunur və yayılırdı. İndi isə Azərbaycanda ciddi iqtisadi böhran baş verir ki, bu da belə laboratoriyaların beynəlxalq bazarlara çıxışına əngəl törədir. Bazar tapmaq və bir çox ölkələrdə (Azərbaycan da daxil olmaqla) ilan zəhəri üzərində üstünlüyü ələ almış və onu dünya bazarında olduğundan çox ucuz qiymətə satan kontrabandaçılarla yarışa bilmək bacarığına malik ola bilmək hal-hazırda mövcud olan əsas problemlərdir.

Tərcümə: Ülviyyə Məmmədova

Yoxladı: Gülnar Aydəmirova

Redaktə etdi və veb üçün hazırladı: Aynurə Hüseynova